

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**STAV HOMOSEKSUALNIH OSOBA PREMA
BISEKSUALNIM ŽENAMA I BISEKSUALNIM MUŠKARCIMA**

Diplomski rad

Iva Bubalo

Mentorica: Dr. sc. Željka Kamenov, red.prof.

Zagreb, 2014.

Sadržaj

Uvod1

Bifobija vs. homofobija 3

Dvostruka diskriminacija 4

Ispitivanje stavova prema biseksualnosti7

Cilj, problemi i hipoteze istraživanja10

Metodologija istraživanja11

Postupak i sudionici11

Mjerni instrumenti 12

Rezultati15

Rasprava21

Kritički osvrt24

Zaključak26

Literatura27

Naslov: Stav homoseksualnih osoba prema biseksualnim ženama i biseksualnim muškarcima

Iva Bubalo

Sažetak

Bifobija se definira kao predrasuda prema biseksualnosti i obezvrjeđivanje biseksualnosti kao valjanog životnog izbora, a proizlazi iz sveprisutne dihotomne klasifikacije seksualne orijentacije na homoseksualnu i heteroseksualnu. Kada je riječ o diskriminaciji s kojom se susreću osobe biseksualne orijentacije, onda se može reći da se radi o „dvostrukoј diskriminaciji“, odnosno diskriminaciji i od strane osoba heteroseksualne i od strane osoba homoseksualne orijentacije, s obzirom da se biseksualne osobe ne percipira pripadnicima ni jedne od ovih skupina. Stoga je cilj ovoga istraživanja bio ispitati kakav je u Hrvatskoј stav osoba homoseksualne orijentacije prema biseksualnim ženama i biseksualnim muškarcima i ovisi li taj stav o spolu osobe homoseksualne orijentacije. Također, ispitano je ovisi li stav o poznanstvu, iskustvu i stupnju bliskosti s osobama biseksualne orijentacije, važnošću vjere i političkim uvjerenjima sudionika. Istraživanje je provedeno putem interneta, a sudjelovalo je 130 lezbijki i 153 gejeva. Primijenjeni instrumenti bili su Skala stavova prema biseksualnosti i upitnik općih podataka koji uključuje sociodemografske podatke, podatke o poznanstvu, iskustvima i spremnosti stupanja u odnose s biseksualnim osobama. Pokazalo se da je stav prema biseksualnim muškarcima i ženama umjereno pozitivan, no ovisi o spolu homoseksualne osobe. Također se pokazalo da postoji razlika u toleranciji osoba biseksualne orijentacije u odnosu na stav prema stabilnosti biseksualne orijentacije: sudionici izražavaju izrazito prihvaćanje biseksualnih muškaraca i žena, iako istovremeno smatraju da se kod njih djelomično radi o nesigurnosti u vlastitu seksualnu orijentaciju, a ne o stabilnoj seksualnoj orijentaciji koja je različita i od hetero i od homoseksualne orijentacije.

Dobiveni rezultati prvi su u Hrvatskoј koji pokazuju kako homoseksualna skupina percipira osobe biseksualne orijentacije te predstavlja temelj budućih istraživanja koja se bave pitanjem biseksualnosti.

Ključne riječi: bifobija, stabilnost biseksualnosti, tolerancija biseksualnosti, lezbijke, gejevi

Title: Attitude of homosexual people towards bisexual women and bisexual men

Iva Bubalo

Summary

Biphobia is defined as prejudice against bisexuality and depreciation of bisexuality as a valid life choice, and stems from the ubiquitous dichotomous classification of sexual orientation in homosexual and heterosexual. When it comes to the discrimination faced by bisexual individuals, then we can say that they experience a "double discrimination" or discrimination coming from heterosexual and homosexual individuals, given that bisexual people are not perceived as members of any of these sexual groups. Therefore, the aim of this study was to examine attitude of homosexual group towards bisexual women and bisexual men and whether it is dependable on gender of homosexual people. Also the aim was to examine whether the attitude depends on acquaintance, experience and degree of closeness with the bisexuals, the importance of religion and political beliefs of the participants. The survey was conducted via the Internet, and 130 lesbians and 153 gay participated. The applied instruments were Attitudes Regarding Bisexuality Scale and demographic data questionnaire that includes socio-demographic data, information on contacts, experience and willingness on entering into relationships with bisexuals. It turned out that the attitude toward bisexual men and women is moderately positive, but depends on the sex of homosexual individuals. It was also shown that there is a difference in the tolerance of bisexuals comparing to the attitude toward stability of bisexual orientation: the participants are highly tolerant towards bisexual men and women, although both are considered to be uncertain of their sexual orientation. The results are the first in Croatia to show how homosexual group perceives bisexuals and is the foundation for future studies dealing with the issue of bisexuality.

Keywords: biphobia, stability, tolerance, lesbians, gays

UVOD

Seksualnost koja ljudima predstavlja izvor užitka i zadovoljstva, ali mnogima i frustracije, među ljudima budi veliku znatiželju i interes unatoč tome što je u mnogim društvima još uvijek tabu tema. Aspekt seksualnosti, seksualna orijentacija, koja se definira kao osjećaj fizičke, emocionalne i erotske privlačnosti koju osoba prema nekome osjeća (Coleman, 1987a; Gonsiorek, Sell i Weinrich, 1995; Hyde i DeLamater, 1997; Shively i DeCecco, 1977; prema Mulick i Wright Jr., 2002) izaziva brojne polemike i diskusije te za one koji odstupaju od heteronormativnih normi može biti temelj doživljene diskriminacije. Razvojem demokratskog sustava diljem svijeta homoseksualnost se sve više prihvaća i uvažava kao jednakopravna heteroseksualnosti, dok biseksualnost ostaje zanemarena i dovedena u pitanje kao legitimna seksualna orijentacija unatoč tome što studije pokazuju da je prevalencija biseksualnosti veća od prevalencije homoseksualnosti (Janus i Janus, 1993; Kinsey i sur., 1948; Kinsey i sur., 1953; Masters i Johnson, 1979; prema de Bruin i Arndt, 2010). Američka je studija pokazala da se 3-5% populacije identificira kao biseksualno u usporedbi s 1-3% gejeva/lezbijki (Herbenick, Reece, Schick, Sanders, Dodge i Fortenberry, 2010) što znači da zanemarivanje biseksualnosti ne reflektira učestalost biseksualnosti u populaciji. Ipak, točan postotak biseksualnih osoba u populaciji može biti teško utvrditi zbog različitih kriterija definiranja seksualne orijentacije pa tako i same biseksualnosti. Seksualna je orijentacija kompleksna pojava i u literaturi se za njezino definiranje navode različiti kriteriji – seksualno ponašanje, emocionalna privrženost, erotske fantazije, uzbuđenost, erotske preferencije i samo-identifikacija (Shively, Jones i De Cecco, 1983/1984; prema Fox, 1996). Kada se govori o biseksualnosti, nju se definira kao privlačnost spram oba spola, a šire gledano ona uključuje osobe koje privlače i žene i muškarci, zatim one koje uglavnom privlači jedan spol, ali prepoznaju da ih može privlačiti i drugi, one koji imaju iskustvo fluidnog i promjenjivog seksualnog identiteta tijekom vremena i one kojima su važnije druge karakteristike partnera osim samoga spola (Petford, 2003). Zbog ovakve kompleksnosti definicije i još uvijek nepostojeće usuglašenosti među istraživačima koji od spomenutih kriterija nekoga čine biseksualnim, biseksualnost istraživačima može predstavljati izazov za istraživanje.

Kao koncept i deskriptivni termin, biseksualnost se prvi put u psihologijskoj literaturi javlja u psihoanalitičkoj teoriji (Ellis, 1905/1942; Freud, 1905/1962; Krafft-Ebing, 1886/1965; Weininger, 1908; prema Fox, 1996). Unatoč tome što je već Freud govorio o biseksualnosti, ona je ostala u sjeni sve do Kinseya i njegovih suradnika koji su se 40-ih i 50-ih godina među prvima odmakli od tradicionalnog razmišljanja o seksualnoj orijentaciji naglašavajući neadekvatnost dihotomnog modela za objašnjavanje raznolikosti seksualnih iskustava ljudi (Kinsey, Pomeroy i Martin, 1948; Kinsey, Pomeroy, Martin i Gebhard, 1952). Oni su na seksualnu orijentaciju gledali kao na kontinuiranu varijablu s ekskluzivno heteroseksualnom i homoseksualnom orijentacijom kao krajnjim točkama kontinuuma (Kinsey, Pomeroy, i Martin, 1948). Budući da se pokazalo potrebnim točnije prikazati raznolikost faktora uključenih u razvoj i ekspresiju ljudske seksualnosti, Fritz Klein je razvio multidimenzionalni model seksualne orijentacije (Fox, 1996). U te svrhe on je osmislio sistematičan instrument KSOG (Klein Sexual Orientation Grid) koji uključuje varijable emocionalne i socijalne preferencije, hetero-bi-homo životnog stila, samoidentifikacije, seksualne atraktivnosti, fantazija i ponašanja pri čemu se osoba procjenjuje na kontinuumu od isključivo hetero do homo za svaku od spomenutih varijabli u prošlosti, sadašnjosti i idealnom slučaju (Klein, 1990; Klein, Sepekoff, i Wolf, 1985). Ovaj multidimenzionalni pristup integrira biseksualnost kao valjanu kategoriju i točnije opisuje faktore koji su uključeni u nečiju seksualnu orijentaciju tijekom vremena. Unatoč radu Sigmunda Freuda, Alfreda Kinseya, Fritza Kleina i mnogih drugih istraživača koji su seksualnost prikazali kao kontinuum pa čak i predložili da je biseksualnost prirodno stanje većine ljudi, mnogi ljudi danas na seksualnost još uvijek gledaju kao na dihotomnu varijablu – ljudi su ili heteroseksualni ili homoseksualni (Ochs, 1996). Nešto većoj prepoznatljivosti biseksualnosti kao valjane seksualne orijentacije i seksualnog identiteta posljednjih godina pridonijela su dva faktora. To su već spomenuto kritičko preispitivanje dihotomnog modela seksualne orijentacije i dokidanje homoseksualnosti kao kliničke dijagnostičke kategorije (Fox, 1996). Također, zabrinutost HIV-om i njegovim prijenosom bio je jedan od glavnih, ako ne i najvažniji impuls u pozadini istraživanja o biseksualnosti od kasnih 80-ih godina (Storr, 1999). Ipak još uvijek su mnoga istraživanja koja se bave genetskim, hormonalnim i moždanim razlikama specifično utemeljena na dihotomnom okviru koji isključuje biseksualnost kao epistemološku

kategoriju (Petford, 2003) te se takva istraživanja kontinuirano provode u psihologiji i radovima o seksualnosti (Barker, 2007). Biseksualnost može biti manje istraživana zbog već spomenute neusuglašenosti oko kriterija koji nekoga čine biseksualnim ili zbog samoidentifikacije koja se prema nalazima istraživanja u usporedbi s osobama homoseksualne orijentacije odvija kasnije, u ranim ili srednjim 20-im godinama (Fox, 1996), no nedostatak istraživanja vezanih uz područje biseksualnosti samo je jedan segment nepravde koja se vrši nad osobama biseksualne orijentacije, a cijeli niz negativnih stavova i predrasuda prema njima obuhvaćen je terminom bifobije.

Bifobija vs. homofobija

Seksualne manjine meta su negativnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije te se suočavaju s brojnim poteškoćama u procesu formiranja seksualnog identiteta, „outanja“ (procesa otkrivanja vlastite seksualne orijentacije socijalnoj okolini) te svakodnevnog života. Iako je prihvaćanje seksualnih manjina posljednjih godina u porastu, društveno vjerovanje u moralnu superiornost heteroseksualnosti još uvijek je prisutno (Fox, 1996; Herek, 1995, Ochs, 1996; prema Mohr i Rochlen, 1999). Negativna zbivanja i okolnosti vezane uz osobe manjinskih seksualnih orijentacija obuhvaćena su terminima homofobije u slučaju homoseksualne orijentacije i manje poznate bifobije koja se veže uz osobe biseksualne orijentacije. Termin homofobije, koji Lorde (1984) definira kao mržnju prema osobama koje gaje ljubav prema istome spolu, široko je rasprostranjen i uvriježen budući da se homoseksualna zajednica kontinuirano pojavljuje u javnosti pokušavajući osigurati društvenu i zakonsku prihvaćenost svojih članova (prema Ochs, 1996). Međutim, kako se biseksualnosti značajno manje pridaje važnost u usporedbi s homoseksualnošću tako je i fenomen bifobije mnogo manje poznat. Termin bifobije, koji uvodi Bennett (1992), označava negativne stavove i predrasude spram biseksualnosti i osoba biseksualne orijentacije te omalovažavanje biseksualnosti kao valjanog životnog izbora. Ochs i Deihl (1992) smatraju da bifobija proizlazi iz kontinuirane upotrebe dihotomne klasifikacijske sheme seksualne orijentacije te je opisuju kao strah od onih osoba čija seksualnost dovodi u pitanje takvu shemu (prema Mulick i Wright Jr., 2002). Iako postoji preklapanje između bifobije i homofobije, postoje i specifičnosti po kojima je jedan odnosno drugi fenomen jedinstven. Ono u čemu se homofobija i bifobija preklapaju jest njihov izvor negativnih

stavova, a to je heteroseksizam, vjerovanje u superiornost jednog oblika ljubavi, onog heteroseksualnog, spram svih ostalih (Ochs, 1996). Nadalje, nevidljivost, izolacija i opresija iskustva su koja dijele biseksualne i homoseksualne osobe pa bilo koja osoba može biti žrtva opresije kada je vidljiva kao lezbijka, gej ili biseksualna osoba i doživljavati psihološke poteškoće kada je prisiljena šutjeti ili potisnuti osjećaje spram osoba istoga spola (Ochs, 1996).

S druge strane, niz je specifičnosti bifobije koji je čine različitom od homofobije. Tako je primarna manifestacija bifobije poricanje postojanja biseksualnosti odnosno propitivanje postoji li ona uopće (Bennett, 1992; Ochs, 1996). Nadalje, bifobija uključuje i biseksualnu nevidljivost odnosno zaključivanje o nečijoj seksualnoj orijentaciji na temelju spola trenutnog ili prijašnjeg partnera/ice, a često se na biseksualnost gleda i kao na fazu na putu ka heteroseksualnom ili homoseksualnom identitetu. Osim toga tu su i biseksualno isključivanje odnosno zanemarivanje specifičnih problema biseksualne populacije unutar LGB akronima kao i stavljanje prioriteta na lezbijska i gej prava. Također, u brojnim se istraživanjima biseksualne osobe grupira zajedno s lezbijkama i gejevima (Barker, Richards, Jones, Bowes-Catton, Plowman, Yockney, i Morgan, 2012). Bifobija uključuje i niz negativnih stereotipa o biseksualnim osobama; smatra se da su biseksualne osobe zbunjene oko svog seksualnog identiteta, da su lezbijke i gejevi kojima nedostaje hrabrosti da se „outaju“, da su promiskuitetne, da nisu sposobne prakticirati monogamiju što ih ujedno čini prenosiocima HIV-a i drugih spolnih bolesti, da su opsjednute seksom i seksualno dostupne svima (Eliason, 1997; Fox, 1996; Rust, 1995; Shuster, 1987; Udis-Kessler, 1996; Weise, 1992; prema Mohr i Rochlen, 1999). Također vjeruje se da biseksualne žene i muškarci mogu biti manje vjerni i pouzdani partneri (Mohr i Rochlen, 1999; Ochs, 1996). Osobe koje se identificiraju kao biseksualne su često okarakterizirane kao da sjede na dvije stolice, zbunjene, nezrele ili mentalno bolesne (MacDonald, 1981; Ochs, 1996; Ochs i Deihl, 1992; Paul, 1984; Paul 1985; Rust, 1995; Weinberg i sur., 1994; prema Mulick i Wright Jr., 2002). Neki autori sugeriraju da mogu vladati i različiti stereotipi prema biseksualnim ženama i muškarcima (Udis- Kessler, 1996; prema Mohr i Rochlen, 1999) pa se tako biseksualne žene najčešće doživljava kao bi-znatiželjne („bi-curious“) ili da svojim ponašanjem žele zagolicati maštu

heteroseksualnih muškaraca, dok se za biseksualne muškarce smatra da su zapravo gej (Barker, Bowes-Catton, Iantaffi, Cassidy i Brewer, 2008).

Dvostruka diskriminacija

Poseban problem koji se veže uz bifobiju jest dvostruka diskriminacija odnosno činjenica da biseksualne osobe mogu biti diskriminirane i od strane heteroseksualnih, ali i homoseksualnih osoba. Empirijski radovi, teorija i autobiografska izvješća sugeriraju da su negativni stavovi o biseksualnosti prisutni i unutar heteroseksualne i homoseksualne zajednice (Eliason, 1997; Mayfield i Carubba, 1996; Rust, 1995; Shuster, 1987; Udis-Kessler, 1996; Weise, 1992; prema Mohr i Rochlen, 1999). Obje grupe mogu biti sumnjičave prema biseksualnim partnerima (strahujući da će biti ostavljene zbog „drugog spola“)te doživljavati biseksualne partnere kao prijatnu vezama (Ochs, 1996). Klein (1993) smatra da unatoč tome što biseksualne osobe imaju nešto zajedničko i s heteroseksualnom i homoseksualnom skupinom, ono što ih čini različitim upravo ih izolira od obiju grupa. S obzirom na postojeću heteronormativnost i sveprisutnu homofobiju ne iznenađuje da heteroseksualne osobe negativno doživljavaju ne samo homoseksualnost već i biseksualnost. No, ono što se čini nelogičnim jest da i homoseksualne osobe mogu negativno gledati na biseksualnost, a sama činjenica da i lezbijke i gejevi imaju negativne stavove prema biseksualnosti još je jedan pokazatelj da postoji razlika između homofobije i bifobije (Rust, 1995). Hostilnost usmjerena prema biseksualnim ili transrodnim osobama može se javiti od strane onih koji su također članovi stigmatiziranih grupa iz razloga što takvi „marginalni ljudi“ mogu stvoriti još lošiju sliku o lezbijkama i gejevima nego što je stvorena u očima nositelja dominantne kulture, otežavajući tako borbu lezbijki i gejeva za jednakopravnošću (Ochs, 1996). Pokazalo se da jedna trećina gejeva i lezbijki u SAD-u ne vjeruje u biseksualnost (Stokes i Miller, 1998; prema Morrison, Harrington, i McDermott 2010), a neke lezbijke i gejevi vjeruju da istospolne veze biseksualnim osobama ne mogu ponuditi blagodati heteroseksualnih veza pa se boje da bi ih biseksualni partneri mogli ostaviti zbog osobe suprotnog spola ako im se za to pruži prilika (Ochs, 1996). Lezbijke i gejevi također mogu strahovati od toga da biseksualne osobe nisu predane lezbijskoj i gej zajednici i politici (Mohr i Rochlen, 1999; Ochs, 1996; Udis-Kessler, 1990; prema Israel i Mohr, 2004). Bifobija usmjerena prema biseksualnim osobama od strane gejeva

i lezbijki složena je i svoje korijene ima u dinamici opresije i specifičnom povijesnom kontekstu koji utječe na rast i razvoj gej, lezbijskih i biseksualnih zajednica stoga se veliki dio hostilnosti koji lezbijke i gejevi osjećaju prema biseksualnim osobama može razumjeti u povijesnom kontekstu.

Lezbijski feministički pokret koji je nastao 70-ih godina duboko je promijenio i politizirao riječ lezbijka. Iako je velik broj samoidentificiranih lezbijki i dalje vidio svoj identitet kao opis svojih erotskih preferencija, lezbijska oznaka počela je utemeljivati koncept otpora seksizmu i patrijarhatu i biti viđena kao utjelovljenje feminizma. Na žene, heteroseksualne i biseksualne, koje su odbijale prekinuti sve veze s muškarcima, gledalo se kao da su u dosluhu s patrijarhatom i da izdaju feminističku praksu i vrijednosti (Ochs, 1996; Rust, 1995). Iz ove perspektive, na biseksualne žene gleda se kao na one koje podržavaju patrijarhalni status quo i profitiraju od povezanosti s muškim privilegiranim statusom (Ochs, 1996). Osim toga tu je i epidemija HIV-a koja je pridonijela negativnom viđenju biseksualnih žena od strane lezbijki. Na biseksualne žene gledalo se kao na put kojim se AIDS prenosio lezbijkama iz heteroseksualnih krugova. Svjedočanstva mnogih biseksualnih žena impliciraju da one doživljavaju mnogo više predrasuda od strane lezbijki nego heteroseksualnih žena (The Bisexual Anthology Collective, 1995; Hutchins i Kaahumanu, 1991; Weise, 1992; prema Eliason, 2000).

Iako gejevi ne gaje osjećaje nelagode i izdaje prema biseksualnim osobama u istoj mjeri i na isti način kao i lezbijke, nema sumnje da osjećaji nelagode i izdajništva postoje. Postoji pervazivno vjerovanje među samoidentificiranim gejevima da su samoidentificirani biseksualni muškarci zapravo gejevi koje se boje outati ili oni koji se drže heteroseksualnih veza i identiteta kako bi zadržali heteroseksualnu privilegiju i izbjegli odbacivanje od strane heteroseksualne većine (Ochs, 1996).

Rust (1995) sugerira da osjećaj nepovjerenja i nerazumijevanja biseksualnosti može stvoriti barijeru kod biseksualnih pojedinaca u razvoju prijateljskog odnosa s lezbijkama i gejevima stoga se važnim nameće ispitati kako homoseksualne osobe doživljavaju biseksualnost. S obzirom da se u Hrvatskoj o biseksualnosti malo govori, a istovremeno progresivno radi na zagovaranju LGBT prava, u ovom će se radu ispitati kako lezbijke i gejevi doživljavaju biseksualne osobe odnosno u kojoj je mjeri njihov stav pozitivan odnosno negativan spram biseksualnosti kod žena i muškaraca.

Osim što je bifobija stvaran problem koji biseksualne osobe doživljavaju (Bennett, 1992; Eliason, 1997; Ochs, 1996; Ochs i Deihl, 1992; Paul, 1984; Paul, 1985; Rust, 1995; prema Mulick i Wright Jr., 2002), ona za mnoge biseksualne osobe znači i brojne psihološke poteškoće. Biseksualne osobe često se osjećaju kao da postoje u dva različita svijeta i da ne pripadaju u potpunosti nijednom od njih, a Shuster (1991) je to nazvao „osjećaj političkog i osobnog beskućništva“ (prema Ochs, 1996). Negativni stavovi stvaraju hostilno okruženje za biseksualne žene i muškarce što može utjecati na mnoga područja njihova života, a internalizacija takvih negativnih stavova kod samih biseksualnih osoba može stvoriti barijeru u razvoju pozitivnog biseksualnog identiteta (Fox, 1991; Ochs, 1996; prema Israel i Mohr, 2004). Pokazalo se da biseksualna populacija doživljava značajno više razine stresa i psihičkih poteškoća u usporedbi s heteroseksualnom i lezbijskom/gej populacijom (Bostwick, 2012) uključujući depresiju, anksioznost, samoozljeđivanje i suicidalnost (Jorm, Korten, Rodgers, Jacomb i Christensen, 2002; King i McKeown, 2003), a sve to povezano je s iskustvima bifobije i biseksualne nevidljivosti (Richards i Barker, 2012). Stoga je detaljnije istraživanje stavova gejeva i lezbijki prema biseksualnosti važno jer može osigurati informacije koje su korisne za dizajniranje intervencija za smanjenje negativnih stavova i stereotipa i posljedično smanjenje psiholoških posljedica bifobije.

Ispitivanje stavova prema biseksualnosti

U usporedbi s brojnošću istraživanja koja ispituju stavove prema gejevima i lezbijkama, istraživanja koja ispituju stav prema biseksualnim osobama svega je nekoliko (Rust, 1995; Eliason, 1997; Mohr i Rochlen, 1999) što je u skladu s ranije spomenutim problemom zanemarivanja biseksualnosti. Ipak, posljednjih godina broj istraživanja sve više raste.

Rust (1995) je provela istraživanje za koje se može reći da je prvo u kojem je ispitan stav lezbijki prema biseksualnim ženama, pri čemu je korišten upitnik posebno osmišljen za tu prigodu. Nedostatak ovog istraživanja bio je taj što nisu bile utvrđene psihometrijske karakteristike upitnika jer se istraživanje nije fokusiralo na razvoj skale stavova. Također, rad ove autorice nije uključivao stav gejeva prema biseksualnim muškarcima. Rezultati spomenutog istraživanja su pokazali da lezbijke vjeruju da je vjerojatnije za biseksualnost nego homoseksualnost kod žena da je tranzicijska

seksualna orijentacija, da je vjerojatnije da biseksualne žene prije nego lezbijke poriču svoju pravu seksualnost, da biseksualne žene imaju veću želju i sposobnost prikazati se kao heteroseksualne nego što to imaju lezbijke i da je odanost biseksualnih žena prijateljima upitnija od njihove političke pripadnosti (Rust, 1995).

Istraživači Mayfield, Carruba i Louie (1995) su osmislili Skalu stavova prema biseksualnosti (Attitudes Toward Bisexuality Inventory - ATBI) kojom se ispituje stupanj u kojem se na biseksualnost gleda kao legitimnu i prihvatljivu seksualnu orijentaciju. Nedostatak ove skale bio je taj što nije odvajala stav prema biseksualnim ženama i muškarcima (prema Mohr i Rochlen, 1999). Eliason (1997) je osmislila skalu tolerancije koja je imala samo jednu česticu, a koja može biti prilagođena za biseksualne žene, muškarce, lezbijke i gejeve te je ustanovila na uzorku preddiplomskih heteroseksualnih studenata da imaju pozitivnije stavove prema biseksualnim ženama nego biseksualnim muškarcima. Nedostaci spomenutih istraživanja naveli su Mohra i Rochlena (1999) da osmisle skalu stavova prema biseksualnosti s dobrim psihometrijskim karakteristikama kojom će se moći zahvatiti stav odvojeno prema biseksualnim ženama i biseksualnim muškarcima. Ovo je za sada jedina skala s provjerenim psihometrijskim karakteristikama te je upravo ona korištena u ovome radu. Skala se sastoji od dva faktora, faktora stabilnosti (u kojoj mjeri se na biseksualnost gleda kao na legitimnu i stabilnu seksualnu orijentaciju) i faktora tolerancije (viđenje biseksualnosti kao moralne seksualne orijentacije). U radu Mohra i Rochlena (1999) pokazalo se da je stav lezbijki i gejeva prema biseksualnim osobama umjereno pozitivan te da se biseksualnost općenito doživljava manje stabilnom nego što je se tolerira. Također nije se pokazala razlika u toleranciji muške i ženske biseksualnosti ni kod lezbijki ni kod gejeva, no razlike su se pokazale na skali stabilnosti. Pokazalo se da lezbijke vide biseksualnost kao stabilniju seksualnu orijentaciju kod muškaraca nego kod žena, dok gejevi gledaju na biseksualnost kao stabilniju seksualnu orijentaciju kod žena nego kod muškaraca. Nadalje što se tiče razlike u stavu između lezbijki i gejeva, ona se nije pokazala kad je riječ o toleranciji biseksualnih žena, toleranciji biseksualnih muškaraca i doživljavanju stabilnosti biseksualnosti kod žena. No, u odnosu na lezbijke, gejevi su bili manje skloni vidjeti biseksualnost stabilnom seksualnom orijentacijom kod muškaraca (Mohr i Rochlen, 1999).

Brojna istraživanja koja se bave ispitivanjem stavova nastoje ustanoviti i koje su to karakteristike na temelju kojih se taj stav može predvidjeti. Budući da su dosadašnja istraživanja uglavnom bila usmjerena na stav heteroseksualnih osoba spram homoseksualnih tako se i nalazi kreću u tom smjeru. Prediktori homonegativnosti variraju naširoko, oviseći o uzorku i korištenim statističkim metodama za obradu podataka, ali nekoliko se dosljednih nalaza pojavljuje u istraživanjima na tu temu (Eliason, 1995; prema Eliason, 2000). Muški spol (D'Augelli i Rose, 1990), adolescentska ili mlađa odrasla dob (Marsiglio, 1993), tradicionalna vjerovanja o rodnim ulogama (Herek, 1988), redovno pohađanje kršćanske crkve (Seltzer, 1992) i malo ili nimalo kontakata s lezbijskom i gej populacijom (Herek i Glunt) prediktori su homonegativnosti (prema Eliason, 2000). Također studije su pokazale da pojedinci koji su religiozniji, koji imaju konzervativnija religijska vjerovanja i oni koji odlaze u crkvu često imaju negativnije stavove prema seksualnim manjinama (Glassner i Owen, 1976; Gray et al., 1996; Herek i Glunt, 1993; prema de Bruin i Arndt, 2010). Mohr i Rochlen (1999) su pronašli da su rasa, religijska praksa i politička ideologija povezani sa stavovima prema biseksualnosti. Oni koji više pohađaju crkvu i oni konzervativnih političkih stavova imaju negativnije stavove prema biseksualnosti. Nadalje, negativnim stavovima heteroseksualnih studenata prema biseksualnim ženama pridonose nedostatak biseksualnih prijatelja i poznanika, mlađa dob i pripadnost konzervativnoj religiji. Isti faktori su pridonosili negativnim stavovima prema biseksualnim muškarcima, uključujući još i muški spol (Mohr i Rochlen, 1999). Na homoseksualnom uzorku pokazalo se da smanjeni kontakt s biseksualnim osobama korelira s negativnim stavovima spram biseksualnosti (Mohr i Rochlen, 1999). Češće interakcije mogu omogućiti homoseksualnim osobama da vide iza stereotipa povezanih s biseksualnošću, i voditi do toga da se propituje nečija osobnost, a ne seksualna orijentacija.

Temeljem spomenutih nalaza istraživanja, a s ciljem ispitivanja stava homoseksualnih osoba prema biseksualnim, postavljeni su specifični problemi i hipoteze ovoga istraživanja.

Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Općeniti cilj ovoga istraživanja je ispitati kakav stav imaju osobe homoseksualne orijentacije prema biseksualnosti kod muškaraca i žena. Na temelju do sada provedenih istraživanja i u skladu s ciljem istraživanja formulirani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

Problem 1. Ispitati kako se općenito doživljava biseksualnost od strane homoseksualnih osoba; zasebno na uzorku lezbijki i na uzorku gejeva ispitati postoji li razlika u načinu na koji doživljavaju biseksualnost kod žena i muškaraca.

Hipoteza 1. Neovisno o spolu homoseksualne osobe, biseksualnost će se i kod žena i muškaraca doživljavati manje stabilnom nego što će se prema njoj iskazivati tolerancija.

Hipoteza 2. Lezbijke će stabilnijom seksualnom orijentacijom doživljavati biseksualnost kod muškaraca nego kod žena, ali će iskazivati jednako visoku toleranciju spram biseksualnosti kod žena i muškaraca.

Hipoteza 3. Gejevi će biseksualnost doživljavati stabilnijom kod žena nego kod muškaraca, no iskazivat će jednako visoku toleranciju biseksualnosti kod žena i kod muškaraca.

Hipoteza 4. Gejevi će u manjoj mjeri biti voljni stupati u intimne odnose s biseksualnim muškarcima nego biti s njima u prijateljskom ili suradničkom odnosu kao i lezbijke s biseksualnim ženama.

Problem 2. Ispitati razlikuju li se lezbijke i gejevi u izraženosti doživljavanja stabilnosti i tolerancije biseksualnosti.

Hipoteza 1. Gejevi će biseksualnost kod muškaraca doživljavati manje stabilnom nego lezbijke, ali neće postojati razlika između lezbijki i gejeva u toleranciji biseksualnosti kako ni kod žena tako niti kod muškaraca kao ni doživljavanju stabilnosti biseksualnosti kod žena.

Problem 3. Ispitati može li se i u kojoj mjeri na uzorku lezbijki predvidjeti doživljavanje stabilnosti i tolerancije biseksualnosti kod žena te na uzorku gejeva predvidjeti doživljavanje stabilnosti i tolerancije biseksualnosti kod muškaraca na

temelju važnosti vjere, političkog uvjerenja, broja biseksualnih osoba koje poznaju, stupnja bliskosti i osobnog iskustva s njima koje je vezano uz seksualnu orijentaciju.

Hipoteza 1. Na temelju veće važnosti vjere, tradicionalnijeg političkog uvjerenja, manjeg broja poznanstava, manje bliskog odnosa i negativnijeg iskustva vezanog uz biseksualnu orijentaciju moći će se predvidjeti doživljavanje biseksualnosti manje stabilnom seksualnom orijentacijom kao i niža tolerancija lezbijki spram biseksualnih žena te gejeva spram biseksualnih muškaraca.

Metodologija istraživanja

Postupak i sudionici

Istraživanje je provedeno u ožujku 2014. godine, a prikupljanje podataka odvijalo se primjenom online upitnika. Molba za sudjelovanje u istraživanju s web adresom upitnika objavljena je na portalima, forumima i Facebook stranicama udruga i grupa koje okupljaju LGBTIQ populaciju te je putem osobnih poznanstava proslijeđena osobama homoseksualne orijentacije. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno te je bilo istaknuto da će se podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Popunjavanje upitnika u prosjeku je trajalo 15 minuta.

Istraživanje je provedeno u skladu s Kodeksom etike psihološke djelatnosti Hrvatske psihološke komore (Hrvatska psihološka komora, 2005). Sukladno Etičkom kodeksu, osigurana je anonimnost i povjerljivost podataka sudionika/ca.

U istraživanju je sudjelovalo 283 sudionika/ca homoseksualne orijentacije, od čega je 153 (54.1%) muškaraca i 130 (45.9%) žena. Aritmetička sredina dobi iznosi 26.5 godina, a raspon dobi kreće se od 16 -59 godina. 13.4% sudionika/ca provelo je najveći dio svoga života živeći na selu, 35.7% u manjem gradu i 50.9% u velikom gradu (Zagreb, Rijeka, Osijek, Spilt). 2.3% ima završenu osnovnu školu, 43,7% srednju školu, 19.7% višu školu/preddiplomski studij, 26.3% visoku školu/fakultet/diplomski studij i 8% magisterij/doktorski/poslijediplomski studij. Kada je riječ o aktivizmu za LGBTIQ prava, 99.3% sudionika/ca izjavljuje da je na neki način aktivno i podržava LGBTIQ prava pri čemu 41.7% njih ta prava podržava pasivno na razini stava, 51.2% izjavljuje da je uključeno u aktivizam putem web portala/foruma/blogova, 38.5% odlazi na gej

pride i prosvjede koji se tiču LGBTIQ prava, a 14.8% identificira se aktivnim članom/članicom neke od udruga koje zagovaraju LGBTIQ prava.

Mjerni instrumenti

Skala stavova prema biseksualnosti

Za ispitivanje stavova prema biseksualnosti korištena je skala stavova (Attitudes Regarding Bisexuality Scale, Mohr i Rochlen, 1999) prema ženama i prema muškarcima, a svaka sadrži 12 jednakih tvrdnji vezanih uz stav prema biseksualnosti. Zadatak sudionika/ca bio je iskazati svoj stupanj slaganja sa svakom od tvrdnji na skali od 1 "uopće se ne slažem" do 5 „u potpunosti se slažem“. Ukupni rezultat na svakoj skali izražava se kao linearna kombinacija rezultata na pojedinim tvrdnjama. Veći ukupni rezultat ukazuje na negativnije stavove prema biseksualnosti kod žena i kod muškaraca.

Pouzdanost izražena koeficijentom unutarnje konzistencije za skalu stavova prema biseksualnim ženama u ovom je istraživanju visoka i iznosi $\alpha=0.81$ (na uzorku lezbijki $\alpha=0.85$, na uzorku gejeva $\alpha=0.78$) dok za skalu stavova prema biseksualnim muškarcima iznosi $\alpha=0.83$ (na uzorku lezbijki $\alpha=0.84$, na uzorku gejeva $\alpha=0.82$).

Prijašnje istraživanje (Mohr i Rochlen, 1999) pokazalo je da se skala stavova prema biseksualnosti sastoji od dva faktora: u kojoj mjeri se na biseksualnost gleda kao na legitimnu i stabilnu seksualnu orijentaciju (faktor stabilnosti) i tolerantnost odnosno viđenje biseksualnosti kao moralne seksualne orijentacije (faktor tolerancije). Faktorskom analizom metodom glavnih komponenata uz oblimin rotaciju, na uzorku u ovom istraživanju također su se pokazala spomenuta dva faktora koja sadrže iste tvrdnje kao i one u originalnom radu Mohra i Rochleana (1999). U tablici 1 prikazana su faktorska zasićenja dobivena u ovom istraživanju za faktor stabilnosti i faktor tolerancije biseksualnosti i kod žena i kod muškaraca. 35.88% varijance stava prema biseksualnim ženama objašnjeno je faktorom stabilnosti, a 14.19% varijance faktorom tolerancije te je time ukupno objašnjeno 50.07% varijance stava prema biseksualnim ženama. Kod stava prema biseksualnim muškarcima 38.26% varijance objašnjeno je faktorom stabilnosti, a 15.8 % faktorom tolerancije te je time ukupno objašnjeno 54.06% varijance stava prema biseksualnim muškarcima.

Tablica 1
 Faktorska zasićenja za prvi faktor stabilnosti i drugi faktor tolerancije biseksualnosti kod žena i muškaraca.

	Stav prema biseksualnim muškarcima		Stav prema biseksualnim ženama	
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 1	Faktor 2
Većina muškaraca/žena koji za sebe tvrde da su biseksualni/e poriču svoju pravu seksualnu orijentaciju (homoseksualnu/heteroseksualnu).	.897	-.038	.847	.070
Gejevi/lezbijke su manje zbunjeni/e oko svoje seksualnosti nego biseksualni muškarci/žene.	.892	-.149	.807	-.108
Biseksualnost je kod muškaraca/žena jednako stabilna seksualna orijentacija kao što su i homoseksualnost i heteroseksualnost .	.819	.069	.655	-.048
Većina muškaraca/žena koji/e se identificiraju kao biseksualni/e još uvijek nisu otkrili/e svoju pravu seksualnu orijentaciju.	.783	.006	.845	-.012
Većina muškaraca/žena koji/e se nazivaju biseksualnima samo trenutno eksperimentiraju sa svojom seksualnošću.	.783	.057	.820	.024
Muškarci/žene biseksualne orijentacije boje se odabrati samo jedan životni stil (homoseksualni ili heteroseksualni).	.589	.129	.778	.091
Muška/ženska biseksualnost je štetna za društvo jer narušava prirodnu podjelu na muški i ženski spol.	.054	.825	.025	.620
Biseksualnost kod muškaraca/žena je nemoralna.	-.121	.787	-.094	.714
Biseksualni muškarci/žene su bolesni/e.	.114	.660	-.132	.764
Muška/ženska biseksualnost nije perverzna.	.041	.593	.060	.122
Ako se mene pita, muška/ženska biseksualnost je neprirodna.	-.035	.533	.240	.265
Sve veće prihvaćanje muške/ženske biseksualnosti ukazuje na opadanje vrijednosti u hrvatskom društvu.	.022	.387	.076	.732
Faktor 1 - Stabilnost				
Faktor 2 - Tolerancija				

Ukupni rezultat na pojedinoj subskali izražava se kao linearna kombinacija rezultata na tvrdnjama koje subskala uključuje. Veći ukupni rezultat ukazuje na negativnije viđenje stabilnosti biseksualnosti i manju toleranciju biseksualnosti kod žena i kod muškaraca.

Kod skale stavova prema biseksualnim ženama pouzdanost izražena koeficijentom unutarnje konzistencije za faktor stabilnosti iznosi $\alpha=0.88$ (na uzorku lezbijki $\alpha=0.90$, na uzorku gejeva $\alpha=0.87$), a za faktor tolerancije $\alpha=0.47$ (na uzorku lezbijki $\alpha=0.58$, na uzorku gejeva $\alpha=0.38$). Kod skale stavova prema biseksualnim

muškarcima pouzdanost izražena Cronbach alpha koeficijentom za faktor stabilnosti iznosi $\alpha=0.89$ (na uzorku lezbijki $\alpha=0.90$, na uzorku gejeva $\alpha=0.87$), a za faktor tolerancije $\alpha=0.58$ (na uzorku lezbijki $\alpha=0.57$, na uzorku gejeva $\alpha=0.58$). U prijašnjim istraživanjima (Mohr i Rochlen, 1999) koeficijenti pouzdanosti za subskele kretali su se u rasponu od 0.89 do 0.93.

Opći podaci

Na početku istraživanja sudionici/e su upitani o rodnom identitetu, dobi, županiji u kojoj stanuju, veličini mjesta u kojem su proveli najveći dio svog života, završenom stupnju obrazovanja, važnosti vjere, uključenosti u aktivizam za LGBTIQ prava, političkom uvjerenju i seksualnoj orijentaciji.

Sudionici/e su upitani koliko biseksualnih žena/muškaraca poznaju, u kakvom su tipu odnosa s biseksualnom osobom koju najbolje poznaju (površnom/bliskom/jako bliskom), jesu li imali/e iskustvo s biseksualnom ženom/muškarcom koje je bilo vezano uz seksualnu orijentaciju, a ne neku drugu karakteristiku biseksualne osobe i kakvo je to iskustvo bilo (od izrazito negativno do izrazito pozitivno). Također su upitani poznaju li nekoga tko je imao iskustvo s biseksualnom ženom/muškarcom koje je bilo vezano uz seksualnu orijentaciju, a ne neku drugu karakteristiku biseksualne osobe (od izrazito negativno do izrazito pozitivno).

Zadatak sudionika/ca bio je na skali od 1 „uopće ne bih“ do 5 „sigurno bih“ za niz tvrdnji procijeniti bi li bili voljni stupati u različite tipove odnosa s biseksualnim ženama/muškarcima (izaći na spoj, biti u partnerskom, prijateljskom i suradničkom odnosu).

Rezultati

Prvim problemom ovoga rada željelo se ispitati kako se općenito doživljava biseksualnost od strane homoseksualnih osoba, te postoji li, odvojeno na uzorku lezbijki i gejeva razlika u doživljavanju stabilnosti i tolerancije biseksualnosti kod žena i muškaraca.

Provedena t-test analiza za zavisne uzorke na uzorku lezbijki pokazala je da lezbijke biseksualnost kod žena doživljavaju značajno manje stabilnom ($M=13.38$) nego što je toleriraju ($M=7.10$) ($t(129)=14.205$; $p<.01$), a isto se pokazalo i spram muškaraca, biseksualnost se procjenjuje značajno manje stabilnom ($M=13.95$) ($t(129)=-13.602$, $p<.01$) nego što se istu tolerira ($M=7.41$). Na uzorku gejeva uočava se isti nalaz, biseksualnosti kod žena doživljava se značajno manje stabilnom ($M=13.55$) nego što se ista tolerira ($M=7.31$) ($t(152)=14.205$, $p<.01$), kao što se i spram muškaraca biseksualnost procjenjuje manje stabilnom ($M=15.74$) ($t(152)=-17.996$, $p<.01$) nego što je se tolerira ($M=7.69$). Iako je navedene rezultate potrebno promatrati u kontekstu niske pouzdanosti faktora tolerancije, možemo zaključiti da se neovisno o spolu homoseksualne i biseksualne osobe općenito biseksualnost doživljava značajno manje stabilnom nego što se na nju gleda kao nešto nemoralno pri čemu je stupanj iskazane tolerancije visoko pozitivan, a doživljena stabilnost umjereno pozitivna.

Kako bi se ispitalo imaju li lezbijke različit stav prema biseksualnim ženama i biseksualnim muškarcima također je provedena t-test analiza za zavisne uzorke. Pokazalo se da lezbijke biseksualnost doživljavaju manje stabilnom kod muškaraca ($t(129)= -2.002$; $p<.05$) nego kod žena. S druge strane lezbijke u jednakoj mjeri visoko toleriraju biseksualnost kod žena i muškaraca ($t(129)= -1.664$; $p>.05$). Rezultati provedene analize i deskriptivna statistika prikazani su tablici 2.

Kod gejeva se jednako kao i kod lezbijki pokazalo da biseksualnost doživljavaju značajno manje stabilnom kod muškaraca nego kod žena ($t(152)= -7.212$; $p<.01$), a tolerancija spram biseksualnih žena i muškaraca je jednako visoko izražena ($t(152)=1.861$; $p>.05$). Rezultati provedene analize i deskriptivna statistika za uzorak gejeva prikazani su tablici 3.

Tablica 2

Teorijski raspon rezultata, ostvareni raspon rezultata, aritmetičke sredine i standardne devijacije, rezultati t-test analize razlike u doživljavanju stabilnosti i tolerancije biseksualnosti kod biseksualnih žena i biseksualnih muškaraca na uzorku lezbijki (N=130)

	Teorijski raspon	Ostvareni raspon	M	SD	t (p)
Stabilnost biseksualne orijentacije kod žena	6-30	6-30	13.38	5.687	t= -2.002*
Stabilnosti biseksualne orijentacije kod muškaraca	6-30	6-30	13.95	5.937	
Tolerancija biseksualnosti kod žena	6-30	6-22	7.10	2.261	t= -1.664;
Tolerancija biseksualnosti kod muškaraca	6-30	6-19	7.41	2.575	

*p<.05;

Tablica 3

Teorijski raspon rezultata, ostvareni raspon rezultata, aritmetičke sredine i standardne devijacije, rezultati t-test analize razlike u doživljavanju stabilnosti i tolerancije biseksualnosti kod biseksualnih žena i biseksualnih muškaraca na uzorku gejeva (N=153)

	Teorijski raspon	Ostvareni raspon	M	SD	t (p)
Stabilnost biseksualne orijentacije kod žena	6-30	6-30	13.55	5.552	t= -7.212
Stabilnosti biseksualne orijentacije kod muškaraca	6-30	6-29	15.74	5.811	
Tolerancija biseksualnosti kod žena	6-30	6-20	7.31	2.135	t= 1.861;
Tolerancija biseksualnosti kod muškaraca	6-30	6-27	7.69	2.746	

**p<.01;

Također, kao pokazatelj stava prema biseksualnim ženama i muškarcima koji zahvaća ponašajnu komponentu lezbijki i gejeva, može se u obzir uzeti voljnost stupanja osoba homoseksualne orijentacije u različite tipove odnosa s biseksualnim muškarcima i ženama. Iz tablice 4 vidljivo je da su i lezbijke i gejevi u manjoj mjeri u potpunosti spremni stupati u intimne odnose (izaći na spoj ili biti u partnerskom odnosu) dok bi gotovo u potpunosti mogli biti u prijateljskom ili suradničkom odnosu s biseksualnim ženama i muškarcima. Uočava se da je općenito manji postotak gejeva u odnosu na postotak lezbijki voljan stupati u bilo koji tip od navedenih odnosa.

Tablica 4

Postotak lezbijki i gejeva koji bi sigurno učinili nešto od tvrdnji navedenih u tablici kada bi im se za to pružila prilika

	Lezbijke	Gejevi
Izaći na spoj s biseksualnom ženom.	48.5%	3.9%
Izaći na spoj s biseksualnim muškarcem.	8.5%	37.9%
Biti u partnerskom odnosu s biseksualnom ženom.	43.1%	2.6%
Biti u partnerskom odnosu s biseksualnim muškarcem.	5.4%	32.7%
Biti u prijateljskom odnosu s biseksualnom ženom.	95.4%	85%
Biti u prijateljskom odnosu s biseksualnim muškarcem.	93.1%	83.7%
Biti u suradničkom poslovnom odnosu s biseksualnom ženom.	96.9%	91.5%
Biti u suradničkom poslovnom odnosu s biseksualnim muškarcem.	96.2%	92.2%

Dobiveni rezultati uglavnom su u skladu s postavljenim hipotezama. Prema očekivanom, pokazalo se da i lezbijke i gejevi općenito u manjoj mjeri doživljavaju biseksualnost stabilnom nego što istu toleriraju i kod muškaraca i žena. Nadalje, i lezbijke i gejevi doživljavaju biseksualnost manje stabilnom kod muškaraca nego kod žena, dok su u jednakoj mjeri visoko tolerantni spram biseksualnosti i kod žena i kod muškaraca. I lezbijke i gejevi manje su voljni stupati u intimne odnose nego biti u prijateljskom ili suradničkom odnosu s biseksualnim ženama i muškarcima, pri čemu su gejevi općenito manje voljni stupati u bilo koji tip odnosa u usporedbi s lezbijkama.

U okviru drugog problema željelo se ispitati razlikuje li se izraženost stava između lezbijki i gejeva spram biseksualnih žena, a isto se željelo ispitati i za stav spram biseksualnih muškaraca. Kada je riječ o biseksualnosti kod žena pokazalo se da lezbijke i gejevi u jednakoj mjeri doživljavaju biseksualnost stabilnom kod žena ($t(281)=0.245$; $p>.05$) i jednako su tolerantni spram nje ($t(281)=0.792$; $p>.05$). Međutim, kada je riječ o biseksualnosti kod muškarca gejevi je u većoj mjeri nego lezbijke doživljavaju manje stabilnom ($t(281)=2.549$; $p<.05$) dok je i jedni i drugi u jednakoj mjeri toleriraju ($t(281)=0.896$; $p>.05$). Dobiveni rezultati u skladu su s postavljenim hipotezama, razlika između lezbijki i gejeva postoji jedino u doživljavanju stabilnosti biseksualnosti kod muškaraca, gejevi je u većoj mjeri nego lezbijke doživljavaju manje stabilnom seksualnom orijentacijom.

Trećim problemom ovog istraživanja željelo se ispitati može li se i u kojoj mjeri na uzorku lezbijki predvidjeti doživljavanje stabilnosti i tolerancije biseksualnosti kod

žena, i na uzorku gejeva kod muškaraca na temelju važnosti vjere, političkog opredjeljenja, broja poznanstava biseksualnih osoba, stupnja bliskosti s njima te iskustava koje su s njima imali koje je bilo vezano uz seksualnu orijentaciju. Kako bi se ispitalo koji od prediktora značajno pridonose prognozi stava prema biseksualnim ženama odnosno muškarcima provedena je stupnjevita regresijska analiza (metoda stepwise) odvojeno za lezbijke i gejeve. Pretpostavke za provedbu analize: linearnost, nezavisnost pogrešaka, homoscedasticitet i normalna distribucija reziduala, bile su zadovoljene. Iz analize je isključen kriterij tolerancije biseksualnosti s obzirom da prosječne vrijednosti naginju ka izrazito pozitivnom stavu prema toleranciji biseksualnosti te je diskriminativnost ispitanika time ograničena. Također, pouzdanosti subskale tolerancije su niske (kreću se u rasponu od $\alpha=0.38$ do $\alpha=0.58$) te je to još jedan od razloga za isključivanje ovog kriterija u analizi.

Tablica 5

Postotni prikaz poznanstva lezbijki/gejeva s biseksualnim ženama/muškarcima, njihova stupnja bliskosti i iskustva s njima koje je bilo vezano uz seksualnu orijentaciju; teorijski raspon, ostvareni raspon, aritmetičke sredine i standardne devijacije važnosti vjere i političkog uvjerenja lezbijki i gejeva

		Lezbijke			Gejevi			
Poznanstvo	Ne poznaje	5.4%			27.5%			
	Jednu/og	6.9%			23.5%			
	Dvije	20.8%			15.7%			
	Tri i više	66.9%			33.3%			
Stupanj bliskosti	Površan odnos	23.1%			40.5%			
	Blizak odnos	40%			20.9%			
	Jako blizak odnos	31.5%			11.1%			
Iskustvo	Izrazito negativno	3.1%			2%			
	Uglavnom negativno	8.5%			4.6%			
	Ni pozitivno ni negativno	16.9%			17.6%			
	Uglavnom pozitivno	34.6%			20.9%			
	Izrazito pozitivno	21.5%			17.6%			
		Teorijski raspon	Ostvareni raspon	M	SD	Ostvareni raspon	M	SD
Važnost vjere		0 – 10	0 – 10	1.75	2.58	0 – 10	2.22	2.97
Političko uvjerenje		0 – 10	0 – 8	2.45	1.80	0 – 10	2.78	1.94

Kod lezbijki se pokazalo da 94.6% poznaje barem jednu biseksualnu ženu od čega najveći postotak njih (66.9%) poznaje čak tri ili više. 71.5% lezbijki je s nekom od tih žena koje poznaju u bliskom ili jako bliskom odnosu, a uglavnom ili izrazito negativno iskustvo s biseksualnom ženom koje je bilo vezano uz njezinu seksualnu orijentaciju imalo je 11.6% lezbijki. Spomenuti rezultati prikazani su u tablici 5. U analizu u okviru ovoga problema uključene su one lezbijke koje poznaju biseksualne žene i koje su s njima imale iskustvo. Ispitavši koji značajni prediktori kod lezbijki imaju ulogu u doživljavanju stabilnosti biseksualnosti kod žena, značajnim se pokazao model ($F(4,104)=10.865$; $p<.01$) koji uključuje četiri značajna prediktora: važnost vjere u životu, političko uvjerenje, stupanj bliskosti i osobno iskustvo s biseksualnom ženom. Vrijednost koeficijenta multiple determinacije iznosi $R^2=.295$ čime ovaj model objašnjava 29.5% varijance, a rezultati su prikazani u tablici 7 dok je u tablici 6 prikazana povezanost varijabli prediktora i kriterija. Dobiveni podaci pokazuju da se kod lezbijki na temelju negativnijeg osobnog iskustva koje je bilo vezano uz seksualnu orijentaciju, političkog uvjerenja koje naginje ka desno, veće važnosti vjere i manje bliskog odnosa s biseksualnim ženama može predvidjeti doživljavanje biseksualnosti kod žena manje stabilnom seksualnom orijentacijom.

Tablica 6

Korelacijska matrica varijabli stabilnosti biseksualnosti, važnosti vjere, političkog uvjerenja, broja poznanstava biseksualnih žena, stupnja bliskosti s njima i osobnog iskustva vezanog uz biseksualnu orijentaciju na uzorku lezbijki ($N=109$) prikazano iznad dijagonale i uzorku gejeva ($N=110$) prikazano ispod dijagonale

Varijable	1	2	3	4	5	6
1. Stabilnost biseksualnosti	1	.255**	.253**	-.060	-.196*	-.386**
2. Važnost vjere	.237**	1	.130	.128	-.056	-.091
3. Političko uvjerenje	.292**	.465**	1	-.066	.078	.086
4. Broj poznanstava	-.094	-.129	.125	1	.020	-.058
5. Stupanj bliskosti	-.068	.058	.147	.149	1	.092
6. Osobno iskustvo	-.138	.108	.098	.242**	.279**	1

* $p<.05$; ** $p<.01$;

Tablica 7

Rezultati stupnjevite regresijske analize (stepwise model) na uzorku lezbijki za kriterijsku varijablu doživljavanja stabilnosti biseksualnosti kod žena (N=109) i na uzorku gejeva za kriterijsku varijablu doživljavanja stabilnosti biseksualnosti kod muškaraca (N=110)

Prediktori	Lezbijke	Gejevi
	β	β
Osobno iskustvo	-0.378**	
Političko uvjerenje	0.277**	0.292**
Važnost vjere	0.175*	
Stupanj bliskosti	-0.173*	
	R=.543	R=.292
	F(4,104)=10.865; p<.01**	F(1,108)=10.067; p<.01**
	R ² = .295	R ² = .085

R – koeficijent multiple korelacije

R² – koeficijent determinacije

β – standardizirani beta-koeficijent

*p<.05; **p<.01;

Ukupno 72.5% gejeva poznaje barem jednog biseksualnog muškarca, a 32% je s njima u bliskom ili jako bliskom odnosu. Uglavnom ili izrazito negativno iskustvo s biseksualnim muškarcem vezano uz njegovu seksualnu orijentaciju imalo je 6.6% gejeva dok 37.3% takvo iskustvo uopće nije imalo. Navedeni rezultati prikazani su u tablici 5.

Model koji se pokazao značajnim (F(1,108)=10.067; p<.01) uključuje samo jedan značajan prediktor, političko opredjeljenje. Vrijednost koeficijenta multiple determinacije iznosi R²=.085 pa time ovaj model objašnjava 8.5% varijance kriterija, a vrijednosti su prikazane u tablici 7. Dobiveni podaci pokazuju da kod gejeva u usporedbi s lezbijkama važnost poznanstava i osobnog iskustva nije odrednica doživljavanja stabilnosti biseksualne orijentacije kod osoba istoga spola. Na temelju samo jednog značajnog prediktora, političkog uvjerenja koje naginje ka desno, može se predvidjeti doživljavanje biseksualne orijentacije kod muškaraca manje stabilnom. Povezanosti varijabli prediktora i kriterija prikazane su u tablici 6.

Rasprava

Općeniti cilj ovoga istraživanja je ispitati kako lezbijke i gejevi u Hrvatskoj doživljavaju biseksualnost kod žena i kod muškaraca.

Stav lezbijki i gejeva prema biseksualnosti kod muškaraca i žena općenito se pokazao umjereno pozitivnim. Pritom se ipak pronalazi razlika u stavu između stabilnosti biseksualnosti i tolerancije biseksualnosti. Stav prema stabilnosti biseksualne orijentacije, odnosno gledanje na istu kao legitimnu i stabilnu seksualnu orijentaciju pokazao se umjereno pozitivnim. S druge strane tolerancija odnosno viđenje biseksualnosti kao moralne seksualne orijentacije pokazalo se izrazito pozitivnim. Ovaj nalaz neovisan je o spolu homoseksualne i biseksualne osobe. Dakle, jasno je vidljivo da homoseksualne osobe ne vide biseksualnost problematičnom u smislu njezine moralnosti, štetnosti za društvo ili bivanja iste neprirodnom ili perverznom. S obzirom da i homoseksualne osobe svojom seksualnom orijentacijom i stupanjem u ljubavne odnose s istim spolom dovode u pitanje moralnost takvog ponašanja za očekivati je da će se složiti s time da je biseksualna orijentacija moralna i da u njoj nema ništa problematično za društvo. Na taj način pokazuju da toleriraju seksualna opredjeljenja koja odstupaju od heteronormativnosti kao što odstupa i ono njihovo. Ovaj podatak implicira da homoseksualne osobe mogu biti osjetljivije na probleme diskriminacije zbog onoga što i sami doživljavaju na temelju svoje seksualne orijentacije. Ipak, s druge strane, uočava se da se homoseksualne osobe ne slažu u potpunosti s time da je biseksualnost stabilna seksualna orijentacija. U određenoj mjeri ipak smatraju da se biseksualne osobe još uvijek nisu odlučile za svoju pravu seksualnu orijentaciju, da su zbunjene, da samo eksperimentiraju i da su u strahu od odabira samo jednog životnog stila, onog heteroseksualnog ili homoseksualnog. Viđenje biseksualnosti kao tranzicijske faze u razvoju seksualne orijentacije može biti potkrijepljeno osobnom poviješću lezbijki i gejeva koji su se u jednom trenutku identificirali kao biseksualni (Fox, 1991). Stoga ovakav stav homoseksualnih osoba može proizlaziti upravo iz njihovih vlastitih iskustava u procesu formiranja vlastitog seksualnog identiteta kada su neki od njih prošli kroz biseksualnu fazu. Nedostatak znanja i upoznatosti s biseksualnošću, kao i (nedostatak) medijske reprezentacije mogu također pridonijeti ovakvom viđenju biseksualnosti. Ovaj nalaz u skladu je s postavljenom hipotezom koja je formirana na temelju istraživanja Mohra i Rochlena (1999).

Kako je već ranije spomenuto, tolerancija biseksualnosti izrazito je pozitivna te se sukladno tome i na uzorku lezbijki i uzorku gejeva pokazalo da obje grupe u jednakoj mjeri toleriraju biseksualnost i kod muškaraca i kod žena što je u skladu s postavljenom hipotezom. To još jednom potvrđuje da homoseksualne osobe dosljedno pristaju uz biseksualnost kao moralno i društveno prihvatljivo ponašanje. Ipak, osim što se biseksualnost doživljava manje stabilnom nego što je se tolerira, ona se ne doživljava jednako stabilnom kod muškaraca i žena. Iako se u radu Mohra i Rochlena (1999) pokazalo da lezbijke doživljavaju biseksualnost manje stabilnom kod žena, a gejevi kod muškaraca u ovom se radu pokazalo drugačije. Naime, i lezbijke i gejevi biseksualnost doživljavaju značajno manje stabilnom kod muškaraca, a gejevi je doživljavaju još manje stabilnom nego lezbijke. Seksualnost se kod žena i muškaraca ne samo različito manifestira već i doživljava te vladaju različiti stereotipi o njima (Udis- Kessler, 1996; prema Mohr i Rochlen, 1999). Naime, općenito vlada viđenje da biseksualni muškarci ne postoje odnosno da su oni koji su ikada imali neki tip istospolnog odnosa zapravo gej (Barker, Bowes-Catton, Iantaffi, Cassidy i Brewer, 2008). Rezultati ovog istraživanja na određeni način potvrđuju takav otprije dobiveni nalaz. S obzirom da se u društvu muškarci i žene općenito različito doživljavaju i tretiraju, razumljivo je da će i njihove manifestacije seksualnosti biti različito doživljene. U kontekstu patrijarhalnog sustava i pripisivanja različitih rodnih uloga od muškaraca se očekuje maskulinitet odnosno čvrstina, dominacija, snaga, racionalnost, zatumljivanje osjećaja i veza sa ženom. Kada muškarac istupi iz heteronormativnog obrasca imajući odnos s muškarcem, takav čin može imati veću težinu nego kada to učini žena koja je ionako stereotipno viđena kao krhka, nježna, emocionalna i od koje se može očekivati istovremena veza sa ženom zbog njezine ionako „nježnije“ naravi. Muškarac svojim činom stupanja u istospolni odnos krši „mnogo važnije“ pravilo nego žena pa se može činiti da takav čin označava pravu homoseksualnost u muškarcu, a time i manju vjerojatnost da je biseksualan. Činjenica da gejevi više nego lezbijke doživljavaju biseksualnost manje stabilnom kod muškaraca može proizlaziti iz, dosada u brojnim istraživanjima, utvrđene rodne razlike u stavu prema seksualnim manjinama gdje muškarci imaju tendenciju iskazivanja negativnijih stavova nego žene (D'Augelli i Rose, 1990; prema Eliason, 2000). Osim toga, Ochs (1996) ističe da nekim gej muškarcima može biti nelagodno s biseksualnošću zbog straha da i sami mogu biti biseksualni što bi stvorilo patnju oko

ponovnog procesa „outanja“ pa je moguće i da zato doživljavaju biseksualnost manje stabilnom kod muškaraca. Nadalje, u medijima se češće (iako svejedno rijetko) može vidjeti primjer biseksualnih žena nego biseksualnih muškaraca pa je moguće da slika koja se dobiva iz medija formira percepciju i način na koji se biseksualnost doživljava kod muškaraca i žena.

U okviru prvog problema utvrđen je još jedan pokazatelj stava prema biseksualnim muškarcima i ženama, a to je njihova voljnost stupanja u različite tipove odnosa. Pokazalo se da su i lezbijke i gejevi manje voljni stupati u intimne odnose (izaći na spoj ili biti u partnerskom odnosu) s biseksualnim osobama u usporedbi s voljnošću stupanja u prijateljski ili suradnički odnos. Uočava se da je općenito manji postotak gejeva u odnosu na postotak lezbijki voljan stupati u bilo koji tip od navedenih odnosa što može ići u prilog ranije spomenutom nalazu da su muškarci općenito skloniji iskazivati negativnije stavove spram seksualnih manjina (D'Augelli i Rose, 1990; prema Eliason, 2000). Činjenica da više od pola lezbijki i gejeva nije u potpunosti sigurno bi li izašlo na spoj ili bilo u partnerskom odnosu s biseksualnom osobom, a istovremeno je gotovo njih 90% u potpunosti sigurno da bi bilo u prijateljskom ili poslovnom odnosu s njima, može se potkrijepiti već otprije utvrđenom idejom o strahu lezbijki i gejeva da će biti ostavljeni kada se biseksualnim osobama pruži prilika za heteroseksualnu vezu (Ochs, 1996). Naime, lezbijke i gejevi mogu imati strah da se ne mogu natjecati s privilegijama naše kulture pripisanim heteroseksualnim vezama, vjerujući da će oni koji imaju izbor ultimativno odabrati heteroseksualan odnos (Ochs, 1996). Ovi rezultati sugeriraju da lezbijke i gejevi ipak imaju određenu dozu nepovjerenja prema biseksualnim osobama unatoč tome što gotovo u potpunosti toleriraju biseksualnost. Njihova manja spremnost stupanja u intimne odnose s biseksualnim osobama može se smatrati segmentom bifobije koja na biseksualne osobe može ostaviti psihološke posljedice (Bostwick, 2012). Neki teoretičari predlažu da različita vjerovanja koja postoje o biseksualnosti kao i nedostatak znanja dovode do predrasuda i straha od biseksualnih osoba (Ochs, 1996; Ochs & Deihl, 1992; Rust, 1993) stoga je važno biti upoznat s vjerovanjima kako bi se moglo prevenirati predrasude i neopravdani strah od biseksualnih osoba.

Trećim problemom ovoga istraživanja utvrđeno je da različiti prediktori određuju u kojoj mjeri lezbijke doživljavaju biseksualnost stabilnom kod žena i gejevi

biseksualnost stabilnom seksualnom orijentacijom kod muškaraca. Kod lezbijki ulogu u oblikovanju stava prema stabilnosti biseksualnosti igraju osobno iskustvo i stupanj bliskosti s biseksualnom ženom te političko uvjerenje i važnost vjere dok se kod gejeva stav prema stabilnosti može predvidjeti samo na temelju varijable političkog uvjerenja. Dakle, one lezbijke koje su imale negativno iskustvo i koje su u manje bliskom odnosu s biseksualnom ženom, koje su tradicionalnijeg političkog uvjerenja i koje veću važnost pridaju vjeri, biseksualnost kod žena doživljavaju manje stabilnom seksualnom orijentacijom. Poznavanje osobe iz druge grupe kod lezbijki igra važnu ulogu u tome kako će tu grupu doživljavati. Allport (1954) je predložio da je regularni kontakt s članovima različitih grupa nužan kako bi se umanjili negativni stavovi, a studije koje su istraživale prijateljstvo heteroseksualnih osoba s gejevima i lezbijkama (O'Boyle i Thomas, 1996; prema de Bruin i Arndt, 2010) sugeriraju da neprekidan pozitivan kontakt može pomoći heteroseksualnim muškarcima i ženama da razviju pozitivne stavove prema lezbijkama i gejevima. Stoga bi isto moglo poslužiti kao objašnjenje veze poznanstva i stava o stabilnosti u slučaju lezbijki i biseksualnih žena. Kako je već ranije utvrđeno da pripadnost religiji i važnost iste, kao i tradicionalno političko uvjerenje igra ulogu u oblikovanju negativnijih stavova dobiveni nalazi u skladu su s tim. Doživljavanje biseksualnosti kod muškaraca manje stabilnom od strane gejeva ovisi samo o njihovoj tradicionalnijoj političkoj orijentaciji, dakle ulogu ne igra poznanstvo i iskustvo koje imaju s biseksualnim muškarcima kao što igra kod lezbijki. S obzirom da navedeni prediktori kod lezbijki objašnjavaju 29.5% varijance, a kod gejeva svega 8.5% varijance jasno je da kod gejeva postoje neke druge varijable koje su važne u formiranju njihova stava spram biseksualnosti. Ovaj utvrđeni nalaz pokazatelj je važnosti ispitivanja stava na rodnoj osnovi jer se uviđa da se u podlozi stava lezbijki i gejeva krije različita pozadina. Žene ipak svoj stav formiraju na temelju osobnog iskustva i poznanstva dok se kod muškaraca takvo što nije pokazalo. Postavlja se pitanje zašto muškarcima iskustva i poznanstvo nisu važno dok ženama jesu, a odgovor na to pitanje trebala bi ponuditi buduća istraživanja.

Kritički osvrt

Rezultati provedenog istraživanja s jedne strane ukazuju na to da homoseksualne osobe imaju pozitivno viđenje biseksualnosti uz istovremeno blago iskazanu sumnju u

stabilnost iste. Sumnja u stabilnost biseksualnosti može se dovesti u vezu s podacima koji govore o mnogo manjoj spremnosti stupanja u intimne odnose s biseksualnim osobama nego u prijateljski ili poslovni odnos što je u konačnici indikator bifobije koja biseksualne osobe zahvaća s obje strane, homoseksualne i heteroseksualne. S obzirom da se u ovom istraživanju radi o prigodnom uzorku dobivene rezultate nije moguće generalizirati na cijelu populaciju homoseksualnih osoba. Sudionici koji su sudjelovali u istraživanju obuhvaćaju dobnu skupinu od starijih adolescenata do srednje odrasle dobi pri čemu nisu u jednakoj mjeri zastupljene sve dobne skupine, stoga bi se buduća istraživanja trebala usmjeriti na ispitivanje dobne razlike u viđenju stabilnosti biseksualnosti koja u ovom radu nije uzeta u obzir. Moguće je da mlađe osobe, koje su ne tako davno pristale uz svoj seksualni identitet i imaju svježije iskustvo prolaska kroz biseksualnu fazu, u većoj mjeri smatraju biseksualnost nestabilnom u usporedbi sa starijim generacijama koje na biseksualnost mogu gledati iz druge perspektive koja je pod utjecajem duljeg životnog iskustva. Također, s obzirom da prediktori doživljavanja stabilnosti ne objašnjavaju veliki dio varijance, valjalo bi budućim istraživanjima pokušati utvrditi koji su to prediktori koji u većoj mjeri pridonose objašnjavanju stava spram biseksualnosti općenito kao i doživljavanja njezine stabilnosti.

Također blisko vezano uz uzorak jest i postupak kojim su podaci od sudionika prikupljeni, a to je online putem. Najveći nedostatak ovakvog tipa prikupljanja podataka jest to što je i prije nego istraživanje počne isključen veliki postotak populacije zbog ograničenja pristupa internetu što u konačnici rezultira slabijom mogućnošću generalizacije rezultata te nalaze ovog istraživanja treba interpretirati u skladu s time na umu.

Ograničenje koje je nadalje prisutno vezano je uz Skalu stavova prema biseksualnosti, točnije relativno nisku pouzdanost subskale tolerancije biseksualnosti. S obzirom na to teško možemo sa sigurnošću zaključivati o razini tolerancije biseksualnosti te u konačnici i nije provedena analiza koja je trećim problemom istraživanja bila predviđena. Stoga bi konstrukt tolerancije biseksualnosti u budućim istraživanjima trebao biti detaljnije ispitan.

S obzirom da u Hrvatskoj istraživanja na temu biseksualnosti nedostaje, ovo istraživanje je tek polazišna točka iz koje bi se trebalo usmjeriti ka detaljnijem ispitivanju biseksualnosti. Kvalitativne analize u obliku intervjua i fokus grupa s

homoseksualnim osobama o njihovom viđenju biseksualnosti svakako bi dopunile i razjasnile pitanja koja ovim istraživanjem nisu dana. Nadalje, važnim se nameće ispitati iskustva samih biseksualnih osoba čime bi se dobio uvid u situaciju na području Hrvatske i utvrdili problemi s kojima se susreću. Stoga bi se buduća istraživanja trebala kretati u tom smjeru kao i zahvaćanju heteroseksualnog uzorka i njihova viđenja biseksualnosti. Prostora za davanje odgovora na pitanja koja se tiču biseksualnosti ima mnogo te je važno raditi na tome kako biseksualne osobe ne bi ostale zakinite za pravo koje im se demokratskim sustavom garantira. Ispitivanje stvarnog stanja stvari i znanstvene činjenice osnova su za formiranje intervencijskih i aktivističkih programa kojima bi osobe biseksualne orijentacije dobile „svoj dio kolača“.

Biseksualni muškarci i žene podižu pitanje o fundamentalnoj prirodi seksualne privlačnosti i romantičnih veza koje mnogi pojedinci mogu smatrati uznemirujućim stoga je važno da se provode istraživanja i u skladu s tim intervencije kojima će se raditi na smanjenju bifobije i njezinih posljedica.

Zaključak

Provedenim istraživanjem željelo se ispitati kako homoseksualne osobe u Hrvatskoj doživljavaju biseksualne muškarce i žene.

Dobiveni rezultati pokazali su da i lezbijke i gejevi općenito imaju umjereno pozitivan stav prema biseksualnosti pri čemu u manjoj mjeri doživljavaju biseksualnost stabilnom nego što istu toleriraju i kod muškaraca i žena. Nadalje, i lezbijke i gejevi doživljavaju biseksualnost manje stabilnom kod muškaraca nego kod žena, dok su u jednakoj mjeri visoko tolerantni spram biseksualnosti i kod žena i kod muškaraca. Također, pokazalo se da gejevi u većoj mjeri nego lezbijke doživljavaju biseksualnost manje stabilnom seksualnom orijentacijom.

I lezbijke i gejevi manje su voljni stupati u intimne odnose nego biti u prijateljskom ili suradničkom odnosu s biseksualnim ženama i muškarcima, pri čemu su gejevi općenito manje voljni stupati u bilo koji tip odnosa u usporedbi s lezbijkama.

Pokazalo se da različiti prediktori igraju ulogu u doživljavanju stabilnosti biseksualnosti kod lezbijki i gejeva. Kod lezbijki se doživljavanje biseksualnosti manje stabilnom može predvidjeti na temelju negativnijeg osobnog iskustva i manjeg stupnja bliskosti s biseksualnim ženama, tradicionalnijeg političkog uvjerenja i veće važnosti

vjere. Nasuprot tome kod gejeva se negativnije doživljavanje stabilnosti biseksualnosti ne može predvidjeti na temelju osobnog iskustva i stupnja bliskosti s biseksualnim muškarcima kao ni važnosti vjere već se može predvidjeti samo na temelju njihova tradicionalnijeg političkog uvjerenja.

Literatura

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Barker, M. (2007). Heteronormativity and the exclusion of bisexuality in psychology. U: V. Clarke i E. Peel (Ur.), *Out in psychology: Lesbian, gay, bisexual, trans, and queer perspectives* (str. 86–118). Chichester, UK: Wiley.
- Barker, M., Bowes-Catton, H., Iantaffi, A., Cassidy, A., i Brewer, L. (2008). British bisexuality: A snapshot of bisexual identities in the UK. *Journal of Bisexuality*, 8, 141-162.
- Barker, M., Richards, C., Jones, R., Bowes-Catton, H., Plowman, T., Yockney, J., i Morgan, M. (2012). *The Bisexuality Report: Bisexual inclusion in LGBT equality and diversity*. Centre for Citizenship, Identity and Governance, The Open University.
<http://www.open.ac.uk/ccig/files/ccig/The%20BisexualityReport%20Feb.2012.pdf>
- Bennett, K. (1992). Feminist bisexuality: A both/and option for an either/or world. U: E. R. Weise (Ur.), *Close to home: Bisexuality and feminism* (str. 205-231). Seattle, WA: The Seal Press.
- Bostwick, W. (2012). Assessing Bisexual Stigma and Mental Health Status: A brief report. *Journal of Bisexuality*, 12, 214-222.
- De Bruin, K., i Arndt, M. (2010). Attitudes Toward Bisexual Men and Women in a University Context: Relations with Race, Gender, Knowing a Bisexual Man or Woman and Sexual Orientation. *Journal of Bisexuality*, 10, 233-252
- Eliason, J. M. (1997). The Prevalence and Nature of Biphobia in Heterosexual Undergraduate Students. *Archives of Sexual Behavior*, 26, 317- 326.
- Eliason, M. (2000). Bi-Negativity. *Journal of Bisexuality*, 1, 137-154.
- Fox, C.R. (1996). *Bisexuality in Perspective: A Review of Theory and Research*. U: B. Firestein (Ur.), *Bisexuality: The psychology and politics of an invisible minority* (str. 217-239). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Herbenick, D., Reece, M., Schick, V., Sanders, S.A., Dodge, B., i Fortenberry, J.D. (2010). Sexual behaviour in the United States: results from a national probability sample of men and women aged 14-94. *Journal of Sexual Medicine*, 7, 255-265.
- Israel, T., i Mohr, J.J. (2004) Attitudes Toward Bisexual Women and Men. *Journal of Bisexuality*, 4, 117-134.
- Jorm, A., Korten, A., Rodgers, B., Jacomb, P., i Christensen, H. (2002). Sexual orientation and mental health: Results from a community survey of young and middle-aged adults. *British Journal of Psychiatry*, 180, 423-427.

- King, M., i McKeown, E. (2003). *Mental health and well being of gay men, lesbians and bisexuals in England and Wales*. London: Mind.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., i Martin, C. E. (1948). *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia, PA: W.B. Saunders.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., Martin, C. E. i Gebhard, P.H. (1952). *Sexual behavior in the human female*. Philadelphia, PA: W.B. Saunders.
- Klein, F., Sepekoff, B., i Wolf, J.T. (1985). Sexual orientation: A multi-variable dynamic process. *Journal of Homosexuality*, 11, 35-50.
- Klein, F. (1990). The need to view sexual orientation as a multivariable dynamic process: A theoretical perspective. U: D.P. McWhirter, S.A. Sanders, i J.M. Reinisch (Ur.), *Homosexuality/heterosexuality: Concepts of sexual orientation* (str. 277-282). New York: Oxford University Press.
- Klein, F. (1993). *The bisexual option*. New York, NY: Harrington Park Press.
- Mohr, J., J., i Rochlen, A.B. (1999). Measuring Attitudes Regarding Bisexuality in Lesbian, Gay Male, and Heterosexual Populations. *Journal of Counseling Psychology*, 46, 353-369.
- Morrison, T. G., Harrington, R., i McDermott, D. T. (2010). Bi Now, Gay Later: Implicit and Explicit Binegativity Among Irish University Students. *Journal of Bisexuality*, 10, 211-232.
- Mulick, P. S., i Wright Jr., L. W. (2002) Examining the Existence of Biphobia in the Heterosexual and Homosexual Populations. *Journal of Bisexuality*, 2, 45-64.
- Ochs, R. (1996). Biphobia: It goes more than two ways. U: B. Firestein, (Ur.), *Bisexuality: The psychology and politics of an invisible minority* (str. 217-239). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Petford, B. (2003). Power in the darkness: some thoughts on the marginalization of bisexuality in psychological literature. *Lesbian and Gay Psychology Review*, 4, 5-13.
- Richards, C., i Barker, M. (2012). *Sexuality and gender for counsellors, psychologists and health professionals: A practical guide*. London: Sage.
- Rust, P. C. (1995). *Bisexuality and the challenge to lesbian politics: Sex, loyalty, and the revolution*. New York, NY: New York University Press.
- Storr, M. (1999). *Bisexuality: a critical reader*. London and New York: Routledge.